

Abramowicz, Andrzej

Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris (1878-?)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/1, 79-88

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SOCIÉTÉ D'ANTHROPOLOGIE ET D'ETHNOGRAPHIE
POLONAISE DE PARIS (1878—?)

Towarzystwo naukowe o nazwie wymienionej w tytule nie znalazło dotychczas odpowiedniego miejsca w historii nauki polskiej, mimo iż jego założenie i działalność mają istotne znaczenie dla formowania się naszej nowoczesnej antropologii, prehistorii — archeologii i etnografii — etnologii. Nie ma o nim wzmianki w ostatnio wydanej *Historii etnografii polskiej*¹, archeologowie tylko pośrednio o nim pisali² i jedynie antropolog, Michał Godycki, poświęcił mu osobny artykuł pt. *Polskie Towarzystwo Antropologiczne w XIX wieku na emigracji*³.

Geneza towarzystwa związana jest z Wystawą Nauk Antropologicznych, która miała stanowić część Międzynarodowej Wystawy Powszechnej, zorganizowanej w 1878 r. w Paryżu. Aby zrozumieć zachodzące tu relacje, trzeba sobie uświadomić, że organizację Wystawy Nauk Antropologicznych powierzono Société d'Anthropologie de Paris⁴. W styczniu 1878 r. prezydentem tej instytucji został wybrany Henri Martin, wybitny historyk, członek akademii, senator, najprawdopodobniej powołany na tę funkcję ze względu na wagę nazwiska i swe stanowisko polityczne⁵. Martin był w bliskich kontaktach naukowych z Franciszkiem Duchnińskim⁶, a tenże był starym, od 6 lipca 1865 r., członkiem Société d'Anthropologie de Paris. Członkami towarzystwa byli także inni Polacy: Józef Kopernicki od 21 listopada 1867 r., Jan Zawisza od 5 listopada 1874 r., Zygmunt Zaborowski — Mindron od 3 grudnia 1874 r., Jan Mierzejewski (z Petersburga) od 20 maja 1875 r., Edward Landowski od 17 maja 1878 r., Walery Pietkiewicz od 18 lipca 1878 r., później, bo od 17 kwietnia 1879 r., członkiem był także Gotfryd Ossowski⁷. W środowisku antropologicznym paryskim obracali się także Teofil Chudziński i Edward Goldstein, chociaż nazwisk ich na liście członków brak⁸.

To wśród polskich członków Société d'Anthropologie de Paris, rezydujących w Paryżu, oraz wśród innych ludzi związanych z tym kręgiem

¹ *Historia etnografii polskiej*. Wrocław 1973.

² W. Szafranski: *Sienkiewicz a prehistoria*. „Z otchłani wieków” 1948 z. 11—12 s. 161—166; A. Abramowicz: *Dalecy i bliscy*. „Acta Archaeologica Lodziensia” nr 23, Łódź 1974 s. 91—107.

³ M. Godycki: *Polskie towarzystwo antropologiczne w XIX wieku na emigracji*. „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” 1958, t. 1 z. 3 s. 146—148.

⁴ Dekret ministra rolnictwa i handlu, art. 2. „Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris” t. 12, seria 2, 1877 s. 259.

⁵ „Bulletins...” jw. t. 1, seria 3, s. 5—8.

⁶ A[gaton] G[jiller]: *O życiu i pracach F. H. Duchnińskiego Kijowianina*. W jubileuszową rocznicę jego zasług naukowych. Lwów 1885 s. 56, 95, 97.

⁷ Wg listy członków z 1879 dołączonej do „Bulletins...” jw. t. 2, seria 3, 1879.

⁸ A. Abramowicz, jw. s. 97—99.

narodziła się inicjatywa zorganizowanego udziału nauki polskiej w międzynarodowej wystawie nauk antropologicznych. Głównym inicjatorem był niewątpliwie Duchński. Ponieważ potrzebowano do tego ram organizacyjnych, jakiegoś sztytu pozwalającego na skupienie pod nim wszystkich zainteresowanych — powstało Société d'Anthropologie et d'Ethnographie Polonaise de Paris.

Pierwszym śladem działalności towarzystwa jest druk ulotny, nie notowany w bibliografiach, odszukany przeze mnie dzięki uprzejmości Biblioteki Polskiej w Paryżu. Jest to podpisana 1 marca 1878 r. *Odezwa Towarzystwa Antropologicznego i Etnograficznego Polskiego w Paryżu z powodu Wystawy Powszechnej 1878 r.* Podpisali się pod nią: Franciszek Duchński jako prezes, dr Edward Landowski jako wiceprezes, Teofil Chudziński jako sekretarz główny, Edward Goldstein jako sekretarz roczny oraz członkowie zarządu: Wacław Gasztowtt, L. Gostyński, Kazimierz Gregorowicz, Ludwik Nabelak i Zygmunt Zaborowski.

Odezwa jest ciekawym dokumentem⁹. Czytamy w nim: „Postęp umysłowego rozwoju i wykształcenia społeczeństw ludzkich, które zwieemy narodami, daje miarę o żywotności takowych — a w zasługach na polu umiejętności i wiedzy szukać należy ich przyszłości.

Nauka jedynie łączy ludy bez względu na ich pochodzenie i rasy — i dziś nie w zdobyczach mieczem i pożąga leży wyższość narodów, lecz w postępie cywilizacji i naukowym bogactwie. Polska przez cały ciąg swego istnienia na tym polu wielkie oddała usługi; toteż dzięki tym zasługom mimo politycznego rozczłonkowania, istnieje zawsze jednolita, niedotknięta w swym moralnym znaczeniu i całości.

Francja, która jak dawniej tak i dziś zawsze sztandar postępowego ruchu najwyżej trzyma i narodom przoduje, otwiera szerokie wrota wszelkim objawom postępu ludzkości na Wystawie Powszechnej.

Dwa Towarzystwa naukowe polskie w Paryżu, Towarzystwo Antropologiczne i Etnograficzne i Towarzystwo Literacko-historyczne, upoważnione zostały do współudziału na tejże wystawie. Wystawy tych dwóch Towarzystw wzajemnie dopełniać się będą.

Pierwszy to raz od dawnych czasów kraj nasz na zewnątrz czynnie pod swym własnym wystąpi mianem. Niechże to miano, które tak żywym przez dziesięć wieków błyszczało światłem, na polu wiedzy zajaśnieje. Okażmy światu i gościnnym a szlachetnym gospodarzom wystawy, że Ojczyzna Kopernika i Śniadeckich gościnności tej godna — że istniejemy”. Dalej następuje wezwanie do udzielenia pomocy Towarzystwu. Aby jednak określić rodzaj tej pomocy, to jest rodzaj eksponatów, które chciano zgromadzić, autorzy *Odezwy* byli zobowiązani do określenia, co to jest antropologia i z jakich składa się części, aby przejść do wymienienia pożądanych na wystawę materiałów.

„Antropologia, jak wiadomo — czytamy w *Odezwie* — jest nauką zajmującą się wyłącznie człowiekiem i plemionami rodu ludzkiego. Zasiła się wiadomościami, które czerpie z różnych nauk, jak etnografia, archeologia, lingwistyka, demografia, a z których każda, stanowiąc dział osobny ogólnej antropologicznej nauki, przynosi jej materiał własnymi badaniami, na właściwym sobie polu zdobyty, odnoszący się także do cech fizycznych i fizjologicznych rodu ludzkiego w ogólności, jak również do stosunków między nim a resztą grup jestestw żyjących i ras

⁹ Cztery strony nie numerowane, formatu 213 × 266 mm, w metryczce jako miejsce druku podano: Paryż Drukarnia Polska A. Reiffa, 9, Place Cambrai.

ludzkich porównywanych między sobą wedle podobieństw i różnic. Zatem — konkludują autorzy — nasza wystawa ma na celu przedstawienie Polski w jej mieszkańcach, pod względem ich cech ogólnych, szczególnych i ich stosunku do natury kraju”.

Dalej mamy przegląd dokonań „w przedmiocie Antropologii i Archeologii przedhistorycznej”, po którym następuje wykaz przedmiotów przydatnych na wystawie:

„1° Czaszki i kości tak ludzkie, jak zwierzęce z epoki przedhistorycznej [...] z oznaczeniem miejscowości, z których pochodzą i w jakiej warstwie geologicznej były znalezione.

2° Narzędzia kamienne wszelkiego rodzaju dające świadectwo o bytności człowieka, jego sposobie życia i przemysłu w pomienionej epoce, tudzież rozwijającej się stopniowo jego inteligencji, [...].

3° Przedmioty poznajdywane w grobach i cmentarzyskach pierwotnych mieszkańców naszego kraju [...]”.

4° Przedmioty wydobyte z kopców i mogił [...]”.

W punkcie piątym jest apel o materiały antropologiczne służące do zbadania typów aktualnie istniejących w Polsce. Chodziło o czaszki i szkielety. Wreszcie w punkcie szóstym *Odezwa* precyzuje, że wdzięcznie będą przyjęte też wszystkie dzieła, broszury, dzienniki i sprawozdania dotyczące powyższych spraw.

Dalej sporo miejsca w *Odezwie* zajmuje etnografia. Czytamy: „Nauki Antropologiczne dopełnia w wielkiej części Etnografia. Trudno rzeczywiście odłączyć naukę traktującą o rasach ludzkich pod względem historii naturalnej, od studium nad ludnościami, jak się nam one przedstawiają w objawach swoich zwyczajnego życia w stosunku do kultury ogólnej. Przechodząc tedy do Etnografii — kontynuują autorzy — która, mówiąc innymi słowy, trudni się szczególnie opisami ludów obecnie istniejących, ma na celu badanie ich obyczajów, ich języka, ich przemysłu w różnych gałęziach rzemiosł, rolnictwa, handlu, ich nareszcie stanem społecznym — zaznaczamy z góry, że jest to nauka dotycząca najdrobniejszych szczegółów; wszystko ją zajmuje, wszystko ją obchodzi. I tak: wyroby miejscowe mieszkańców okolic leśnych, np. Kurpiów, lub na bagnach żyjących Pińczuków, nadzwyczaj obchodzą Etnografa, właśnie z powodu tych miejscowości, lubo wyroby te są drobne i bez wielkiego pod względem artystycznym znaczenia; a co dotyczy najdrobniejszego rysu, powszedniego życia, równie jest dlań zajmującym, jak wszystko, co charakteryzuje wyroby i sposób życia na szerokich obszarach ziemi siedzących Mazurów, Krakowian, Rusinów itd. — jest jednym słowem dla Etnografa równie ważnym, jakby się odnosiło do jakiegokolwiek innego ludu najgłośniejszej narodowości”. Następnie autorzy dorzucają uwagę „że ponieważ okazy etnograficzne mają służyć dla nauki pod względem ekonomicznym, psychologicznym i obyczajowym, wierność zatem jest ich główną zaletą”.

Tutaj następuje wyliczenie w punktach przedmiotów interesujących organizatorów. Są to: „1° Wizerunki typów ludzkich, wedle miejscowości różnych prowincji dawnej Polski, z gipsu lub z wosku. Te jeśli nie będą nadesłane w naturalnej wielkości, należy ich wzrost, wiek, płeć oznaczyć, z dodaniem miejscowości, do której każdy z tych typów należy. Potrzeba także oznaczyć gatunek włosów, ich kolor, a jeśli to być może, dołączyć ich okaz w naturze; oznaczyć również kolor oczów, co uzupełnia charakter zewnętrzny typu. Takie same wymagania odnoszą się i do

wizerunków fotograficznych, które mają być wykonane z przodu i profilu. 2° Ubiorzy mieszkańców w całej ich różnaitości. Niech w jednej grupie — piszą autorzy — okaże się ludność Polski historycznej w swym stroju miejscowym: Mazur, Kujawiak, Litwin, Rusin itd., niech w innej grupie zobaczy świat naukowy kobiety w ubiorach właściwych różnym okolicom; niech osobne grupy pokażą typy mężczyzn i kobiet już to w strojach codziennych, już to w świątecznych, w rozmaitych okolicznościach życia rodzinnego". W dalszej kolejności wymienione są: 3° Ozdoby, 4° Tkaniny, 5° Garncarstwo, 6° Sprzęt i naczynia domowe, narzędzia gospodarskie, 7° Wyroby z drzewa, z kory, z sitowia, jak również z kości i z rogu, 8° Instrumenty muzyczne. Każdy z tych punktów jest w *Odezwie* rozwinięty i zawiera wyliczenie szczegółowsze wchodzących w rachubę zabytków. Przy punkcie 8° znajdujemy uwagę: „Powtarzamy tu co do przedmiotów w powyższych grupach wymienionych, a które może niejednemu z rodaków mało ważnymi się wydadzą i niegodnymi, aby się na wystawie paryskiej znajdowały: — że dla Etnografa najdrobniejszy przedmiot nie jest obojętnym, a im oryginalniejszy, tym bardziej uwagę jego zajmuje, boć takie przedmioty charakteryzują warstwy ludowe”. Ciekawie też brzmi punkt 9°: „Byłoby rzeczą pożądaną, aby na wystawie znalazły się widoki przedstawiające budownictwo ludowe, tak co do zwyczajnych mieszkań, jak i do budowli gospodarskich, stodoł itd. wszystko to bowiem służy do poznania ludności żyjących na rozległych ziemiach dawnej Polski”. Trzy ostatnie punkty dotyczą raczej opracowań. W 10° wymienione są: „Mapy: Mapy etnograficzne, lingwistyczne i statystyczne, oraz dotyczące się hydrologii i geologii ziem polskich”. W punkcie 11°: „Materiały dotyczące dawnych Prusaków, Litwinów, Żmudzinów, Łotyszów, Kozaków oraz Żydów, Tatarów, Cyganów i w ogóle wszelkich kwestii w zakres Etnografii wchodzących”. Ostatni punkt dorzuca, że: „12° Pożądane są dzieła i rozprawy dotycząces wykazanych wyżej przedmiotów”.

Przytoczyłem tutaj nieco obszerniej listę gromadzonych przez Towarzystwo materiałów, ponieważ stanowi ona swoisty kwestionariusz badawczy czy ankietę, na którą odpowiedź stanowić miały nadesłane na wystawę przedmioty i opracowania.

Jeszcze jedną ciekawą informację znajdujemy w *Odezwie*, a mianowicie, że towarzystwo powołało na stanowisko swego prezydenta honorowego dra Pierre'a Topinarda, wybitnego antropologa, profesora Instytutu Antropologicznego, dyrektora Wydziału Antropologii na organizowanej Wystawie Powszechnej, a w kadencji 1878 r. konserwatora zbiorów Société d'Anthropologie de Paris¹⁰. To znowu podkreśla związek obu towarzystw. Przejdźmy do dalszych.

Jeżeli data na *Odezwie* jest prawdziwa, a nie mamy powodu w to wątpić, działalność Towarzystwa Antropologicznego i Etnograficznego Polskiego w Paryżu była w tym czasie jeszcze nie uregulowana prawnie, ponieważ prośbę do władz policyjnych o zezwolenie na funkcjonowanie złożono dopiero 12 IV 1878, a otrzymano zezwolenie 25 kwietnia. Informacje te pochodzą z drukowanych w języku francuskim statutów towarzystwa, nie notowanych — o ile wiem — w żadnych bibliografiach, do których udało mi się dotrzeć dzięki uprzejmości Biblioteki Polskiej

¹⁰ *Liste des membres de la Société d'Anthropologie, Bureau de 1878*, poprzedza tom „Bulletins...” jw. t. 1, seria 3, 1878.

w Paryżu¹¹. Statuty te nieco rozczarowują, jeżeli chodzi o sformułowania metodologiczne. Pod tym względem są dość bezbarwne. Cel działania określają w sposób następujący (w moim tłumaczeniu): „Towarzystwo Antropologii i Etnografii Polskiej ma specjalnie za cel badanie naukowe wszystkich ludów, które mogą, z jakiegokolwiek tytułu, być związane z narodowością polską”¹².

Natomiast bardzo ciekawy jest fakt ścisłej zależności tych statutów od statutów Société d'Anthropologie de Paris. Jest to wręcz ich adaptacja, posługująca się słowami, zwrotami, całymi paragrafami zapożyczonymi z wymienionego wzoru. Co więcej, polskie statuty powołują się bezpośrednio na regulamin Société d'Anthropologie de Paris, na regulamin, który towarzyszy statutom, stanowiąc ich uzupełnienie¹³, artykuł bowiem XIV brzmi: „Warunki zarządu wewnętrznego i ogólnie wszystkie rozporządzenia szczegółowe zapewniające wykonanie postanowień Statutów są określone osobnym regulaminem towarzystwa francuskiego Antropologii z Paryża”¹⁴.

O powiązaniu z Société d'Anthropologie de Paris świadczy najlepiej ostatni punkt statutów: „W wypadku rozwiązania towarzystwo zwołane na posiedzenie nadzwyczajne postanowi o użytku dóbr, kapitałów, książek itd. należących do towarzystwa. Wszystkie muzea i zbiora z własnością towarzystwa francuskiego Antropologii z Paryża, chyba że towarzystwo rozporządzi nimi w głosowaniu regularnym na korzyść analogicznych towarzystw polskich lub muzeów narodowych. Zresztą towarzystwo zawsze uszanuje zastrzeżenia ofiarodawców”¹⁵.

Ostatecznie, po zatwierdzeniu statutów, władze towarzystwa pozostały prawie identyczne z jednym wyjątkiem, mianowicie ze składu zarządu znika K. Gregorowicz¹⁶. Statuty nie przewidywały osobnego stanowiska skarbnika, ale *Odezwa* podawała adres Ludwika Nabelaka w celu przesyłania datków i ofiar, on też figuruje jako *Trésorier* w notatce o powstaniu towarzystwa, zamieszczonej w „Revue d'Anthropologie”¹⁷.

W krótkim czasie towarzystwo wykonało olbrzymią pracę i spotkało się ze zrozumieniem swych celów, udział bowiem polskiej nauki w Międzynarodowej Wystawie Powszechnej rzeczywiście stał się sukcesem. Najlepiej informuje o tym oficjalny katalog wystawy: *Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologiques*¹⁸. Wynika z niego, że Société d'Anthropologie et d'Ethnographie Polonaise de Paris doprowadziło do powstania pod swoją firmą ekspozycji kolektywnej, w której wzięły udział instytucje i osoby prywatne z wszystkich zaborów i z emigracji. Wystawę opisuje szerzej w innym miejscu¹⁹, tutaj powiem tylko krótko,

¹¹ *Status de la Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris*. Imprimerie Adolphe Reiff, 9, Place du Collège de France, Paris 1878, ss. 8. Biblioteka Polska w Paryżu posiada dwa egzemplarze.

¹² Tamże s. 5.

¹³ *Règlement de la Société d'Anthropologie révisé en avril 1863, octobre 1867 et janvier 1873*, stanowiący uzupełnienie statutów tego towarzystwa i dodawany do kolejnych tomów Biuletynów.

¹⁴ *Statuts*, jw. s. 8.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Nie ma wzmianki przy jego nazwisku w katalogu wystawy, zob. poniżej.

¹⁷ „Revue d'Anthropologie” R. 7, seria 2, t. 1: 1878 s. 374—375.

¹⁸ *Exposition universelle internationale de 1878, a Paris. Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologiques*. Paris 1878 s. 16—20.

¹⁹ Zob. przypis 2.

że oprócz stoiska specjalnego i osobnego samego towarzystwa pod jego szyldem wystawiały też eksponaty następujące instytucje: Muzeum Dzieduszyckich ze Lwowa, Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk z Poznania, Muzeum Narodowe Polskie z Rapperswilu, Muzeum Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Muzeum Jana Zawiszy z Warszawy (pod taką nazwą bowiem występują w katalogu zbiory znanego warszawskiego archeologa). Oprócz tego w ramach ekspozycji kolektywnej wystawiały następujące osoby: Henryk Bukowski, Teofil Chudziński, T. Ciszkiewicz, M. Czarkowska, Adam Dettloff, Franciszek Duchciński, Seweryna Duchcińska, Wacław Gasztowtt, Cyprian Godebski, Edward Goldstein, Maria Gorecka, L. Gostyński, Kazimierz Gregorowicz, Edward Landowski, p. Landowska, Paweł Merwart, Władysław Mickiewicz, I. Mikulska, Jan Mioduszewski, Misztowtt, Ludwik Nabielak, Antoni Oleszczyński, Adam i S. Pilińscy, E. Rakowska, E. Tomaszewicz, A. Wisłocka, Zygmunt Zaborowski, Michał Żmigrodzki i S. Żychliński. W katalogu przy nazwiskach wymienione są adresy oraz funkcje, w tym funkcje we władzach Société d'Anthropologie et d'Ethnographie Polonaise de Paris.

Można chyba postawić tezę, że wszystkie wymienione osoby były członkami lub przynajmniej sympatykami towarzystwa.

Z katalogu wystawy, a także z jej opisów, o których za chwilę, widać bogactwo zbiorów, różnorodność oraz rozmach w eksponowaniu. Składały się na nią publikacje, dokumentacja badań archeologicznych i etnograficznych, mapy specjalistyczne i problemowe oraz rzeczowe eksponaty z zakresu antropologii fizycznej, etnografii i z archeologii prahistorycznej i historycznej. Szczególnie zwracała uwagę ekspozycja strojów ludowych Muzeum Dzieduszyckich i urny twarzowe przesłane przez Muzeum Toruńskie. Dostrzeżono też walory kolekcji z paleolitycznych badań J. Zawiszy. Dodajmy, że na wystawie polonica były wystawione nie tylko na stoiskach towarzystwa. Teofil Chudziński np. wystawiał też w dziale francuskim, Akademia Umiejętności z Krakowa, Muzeum Przemysłowe z tegoż miasta oraz powtórnie Muzeum Dzieduszyckich wystawiały w dziale austriackim. Tamże spotykamy eksponaty Oskara Kolberga, Józefa Kopernickiego i Władysława Przybysławskiego.

Działalność towarzystwa i odbicie jej w postaci wystawy zostało obszernie omówione przez Z. Zaborowskiego w „Revue d'Anthropologie” za rok 1879 w artykule: *Revue polonaise, Exposition de la Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris à l'Exposition des Sciences anthropologiques*²⁰. Zaborowski, członek zarządu towarzystwa, szczególnie zwrócił uwagę na badania J. Zawiszy i na zbiory Towarzystwa Naukowego Toruńskiego, w mniejszej mierze na badania Feldmanowskiego z Poznania, a jeśli chodzi o etnografię, na prace F. Duchcińskiego i na stroje ludowe z Muzeum Dzieduszyckich. Przegląd był przeznaczony dla czytelnika francuskiego czy też międzynarodowego. Czytelnik polski mógł powziąć wyobrażenie o wystawie na podstawie felietonu, który dla „Biblioteki Warszawskiej” napisała Sweryna Duchcińska²¹. Bardzo też ciekawe uwagi przekazał nam o ekspozycji Henryk Sienkiewicz w korespondencji z Paryża dla „Nowin”²².

²⁰ „Revue d'Anthropologie” R. 7, seria 2, t. 2: 1879 s. 156—163.

²¹ Z wystawy paryskiej. „Biblioteka Warszawska” t. 3: 1878.

²² H. Sienkiewicz: Z wystawy antropologicznej w Paryżu. „Nowiny” 1878 nr 42 i 44. Dalej cytuję wg: *Pisma Henryka Sienkiewicza*. T. 80. Warszawa 1906 s. 246—269.

W obu reportażach są interesujące informacje, świadczące o napięciach i dyskusjach metodologicznych, wynikłych w związku z wystawą nauk antropologicznych. Nie zapominajmy, że Société d'Anthropologie de Paris, oficjalny organizator ekspozycji, był środowiskiem jak na swój czas bardzo postępowym naukowo, hołdującym ewolucjonizmowi, darwinizmowi... *Nota bene* Darwin był jego członkiem.

Duchńska była świadoma krystalizujących się postaw metodologicznych. „Antropologia i etnografia — pisała — obie nauki nowe, nie miały dotąd czasu rozgraniczyć się między sobą w sposób wybitny. Co więcej, reprezentanci ich patrzą na siebie z nieufnością [...]. Antropologowie, zwłaszcza zwolennicy Darwina i ogólnie pozytywiści, badają człowieka ze strony czysto li zwierzęcej, zarzucają etnografom kierunek spirytualny. Dla tych pozytywistów sam Quatrefages nie jest dostateczną powagą. z powodu, że w jego krytycznych poglądach żywioł religijny ważną odgrywa rolę. Pomimo tych walk i radykalnych różnic między uczonymi obydwa bratnie działy zajęły wspólny gmach na wystawie. Antropologowie, jakby K a i n y, patrzą pogarliwie na idealnych A b l ó w, a jeżeli ulegając konieczności, tolerują ich obok siebie, z uśmiechem jednak politowania spoglądają na ich okazy. Z dumą za to przedstawiają światu skamieniałe szkielety przedpotopowych zwierząt, wydarte z łona ziemi, świadczące w ich mniemaniu o prawach ewolucji”²³.

Kwestie światopoglądowe związane z ekspozycją nasunęły się też Sienkiewiczowi. „Wracając do wystawy — pisał — ma ona przede wszystkim tę dobrą stronę, że zbliża do siebie uczonych różnych narodów i ułatwia wymianę mniemań, obznajmia wszystkich z ostatecznymi wynikami nauki, z najświeższymi odkryciami, strzeże od przedsięwzięcia prac gdzie indziej już dokonanych, a wreszcie podnieca i ożywia zajęcie się nauką. Wszelkie kwestie wychodzące poza obręb naukowych badań, jako to polityczne i religijne, są jej zupełnie obce, dlatego niepotrzebnie upatrywano w tym pewną «tendencję», że w dziele francuskim, obok okazów ludzkich, zostały umieszczone embriony, szkielety, a wreszcie i skóry wypchane małp, mianowicie: orangutangów, szympansov i goryłów. Nauka ścisła nie ma żadnych «tendencji», prócz jednej tendencji wykrycia prawdy, a gdy poczyna służyć jakimś ubocznym, prozaicznym celom, staje się lafiryndą. Podnosi ona i rozprzestrzenia chwałę narodu, który ją uprawia i posuwa — i to jest jednym ze świętych jej przywilejów, ale nie celów. Celem jest tylko zbadanie łańcucha przyczynowości; dlatego też nie powinna się cofać i nie cofa się przed rozstrzygnięciem jakiegokolwiek kwestii. Wolno jej zatem dla anatomicznych porównań i badań dla właściwszych sobie zapytań, zestawiać kości ludzkie, z jakimi jej się podoba. Ani H. Martin, ani Quatrefages, ani doktor Broca nie mają z pewnością z góry powziętego zamiaru propagowania tej myśli niby wiary społecznej, że człowiek pochodzi od małpy [...] — ale byłiby dziećmi, a nie uczonymi, gdyby na teorię Darwina o pochodzeniu gatunków patrzeli ze stanowiska np. wiejskich proboszczów francuskich. Zresztą, jak wiadomo, i Darwin nie doradził nikomu, aby wlaźszy na drzewo przewracał koziołki albo też gryzł żołądźcie i mrugał przy tym w małpi sposób oczami, jak również nie twierdził, że człowiek pochodzi od orangutana, szympansa lub goryla. Zrobił tylko przypuszczenie, że przodkowie człowieka oderwali się jako odrębny szczep od zaginionych gatunków małp wąskonosych, jeszcze w pierw-

²³ Z wystawy paryskiej, jw. s. 113.

szym okresie formacji geologicznej trzeciorzędowej, a nauka w przyszłości owo przypuszczenie sprawdzi lub obali”²⁴.

Zorganizowany udział nauki polskiej w imprezie budzącej tego typu refleksje ze wszech miar zasługuje na uwagę. Już Sienkiewicz zauważył: „Ten udział na równi z innymi w pracy na polu naukowym, to zaznaczenie swej naukowej żywotności jest dzielną wskazówką i czynem prawdziwie obywatelskim, daleko wymowniejszym niż wszelkie deklaracje, które dymią, nie dając światła i ciepła”²⁵. Jest też chyba dobrym przykładem pozytywizmu w nauce.

Wymaga też rewizji nasz stosunek do Franciszka Duchinińskiego. Obecnie przeważnie pamiętamy o nim jako o autorze surowo skrytykowanej teorii o niesłowiańskim pochodzeniu Rosjan²⁶. Tymczasem warto sobie uświadomić, że był prezesem Société d'Anthropologie et d'Ethnographie Polonaise de Paris i współorganizatorem wystawy nauk antropologicznych, a nadto członkiem francuskiego Société d'Anthropologie de Paris i wiceprezesem Société d'Ethnographie. Innymi słowy, obracał się w kręgu elity naukowej swoich czasów.

Na uwagę zasługują również inni polscy współpracownicy antropologicznego środowiska francuskiego, przede wszystkim Teofil Chudziński i Edward Landowski. Ich wkład w organizowanie wystawy nauk antropologicznych został dostrzeżony przez współczesnych. Obaj zostali odznaczeni palmami akademickimi²⁷.

Pozostaje jeszcze do rozstrzygnięcia jedna kwestia, a mianowicie, czy Société d'Anthropologie et d'Ethnographie Polonaise de Paris przeżyło — a jeśli tak — jak długo paryską wystawę nauk antropologicznych. Niestety, nie potrafiłem dotrzeć do źródeł mogących tę sprawę wyjaśnić. Ze statutów towarzystwa wynika, że w razie rozwiązania przewidywano przekazanie muzealiów francuskiemu Towarzystwu Antropologicznemu w Paryżu, możliwe więc, że klucz do tego problemu spoczywa w archiwum tego towarzystwa.

A. Абрамович

SOCIÉTÉ D'ANTHROPOLOGIE ET D'ETHNOGRAPHIE POLONAISE DE PARIS (1878—?)

Общество, названное в заглавии, было основано в Париже в 1878 г. в связи с Экспозицией антропологических наук, которая должна была быть частью Международной всеобщей выставки. Общество поставило перед собой цель организовать участие польской науки в этой выставке. Организаторами Общества были: председатель Францишек Духиньски, заместитель председателя д-р Едвард Ляндовски, главный секретарь Теофил Худзиньски, годовой секретарь Едвард Гольдштейн и члены управления: В. Гаштовт, Л. Гостыньски, Л. Набеляк и З. Заборовски. Общество издало, подписанное 1 марта 1878 г. *Воззвание Антропологического и Этнографического польского общества в Париже по поводу Всеобщей выставки 1878 г.* В воззвании этом авторы призвали ученых присылать экспонаты на выставку. Воззвание давало определение антропологических наук и список требуемых экспонатов. В основ-

²⁴ Z wystawy antropologicznej, jw. s. 263—264.

²⁵ Tamże s. 268.

²⁶ Z powodu jubileuszu profesora Duchinińskiego przez Jana Baudoina de Courtenay. Kraków 1886 ss. 1—39.

²⁷ „Bulletins...” jw. t. 2, seria 3, 1879 s. 395—396.

ном это были памятники в области „доисторической археологии”, физической антропологии и этнографии-этнологии, а также документация об исследованиях и публикациях. Авторы не скрывали своих более общих целей: „Давайте покажем миру ... — писали они — что мы существуем”. Участие в выставке принесло Обществу успех. Под его „фирмой” представляли свои материалы следующие учреждения: Музей Дзедушицких во Львове, Музей Общества друзей науки в Познани, Национальный польский музей в Рапперсвиле, Музей научного общества в Торуне и коллекции Яна Завиши из Варшавы. Кроме того в рамках экспозиции приняли участие: Г. Буковски, Т. Худзиньски, Т. Цишкевич, М. Чарковска, А. Детглофф, Ф. Духиньски, С. Духиньска, В. Гаштовтт, Ц. Гобебски, Э. Гольдштейн, М. Горецка, Л. Гостыньски, К. Грегорович, Э. Ляндовски с женой, П. Мерварт, В. Мицкевич, Я. Микульска, Я. Мёдушевски, Я. Миштовтт, Л. Набеляк, А. Олешиньски, А. и С. Пилиньские, Э. Раковска, Э. Томашкевич, А. Вислоцка, З. Заборовски, М. Жмигродски и С. Жихлиньски.

Характер и объем выставки раскрывает официальный каталог ее: *Exposition universelle internationale de 1878, à Paris, Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologique, Paris 1878.*

Неясно, когда Общество закончило свою деятельность. Изданные им уставы: *Status de la Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris, Paris, 1878* предвидели возможность передачи его научного достояния Французскому Антропологическому обществу в Париже, поэтому возможно, что в архиве этого Общества в будущем будет найден ответ на этот вопрос. Необходимо подчеркнуть тесные связи, существовавшие между этими двумя обществами, а именно: уставы Антропологического и этнографического общества поляков в Париже были написаны по примеру уставов Антропологического общества в Париже, а д-р П. Топинар, выдающийся член общества французского был назначен почетным президентом польского Общества.

A. Abramowicz

SOCIÉTÉ D'ANTHROPOLOGIE ET D'ETHNOGRAPHIE POLONAISE DE PARIS (1878—?)

La société sus-mentionnée fut créé à Paris en 1878. Sa création avait rapport avec l'Exposition des Sciences Anthropologiques faisant partie de l'Exposition Universelle Internationale. Cette société se proposait d'organiser la participation de la science polonaise à l'Exposition. Il convient de mentionner les organisateurs de la Société: président — Franciszek Duchński, vice-président — le docteur Edward Landowski, secrétaire général — Teofil Chudziński, secrétaire annuel — Edward Goldstein et membres du conseil de gestion — W. Gasztowtt, L. Gostyński, L. Nabelak et Z. Zaborowski. La Société a publié un appel (*Odezwa Towarzystwa Antropologicznego i Etnograficznego Polskiego w Paryżu z powodu Wystawy Powszechnej 1878* (signé le 1er mars 1878. Dans cet appel, les auteurs invitaient leurs compatriotes à envoyer les objets d'exposition. L'appel comportait une définition des sciences anthropologiques, ainsi qu'une liste d'objets d'exposition souhaitables qui constituait une sorte de programme de recherches. Il s'agissait des pièces préhistorique d'archéologie, des objets ayant rapport à l'anthropologie physique et à l'ethnographie-ethnologie, ainsi, que de la documentation de recherches et des publications. Les auteurs ne cachaient pas que leurs buts furent de caractère plus général: „Démontrons au monde entier (...) — écrivaient-ils — que nous existons”. La participation à l'Exposition fut un succès pour la Société. De nombreuses institutions prirent part à l'Exposition sous le nom de la Société: le Musée de la famille Dzieduszycki de Lwów, le Musée de la Société d'Amateurs de Sciences de Poznań, le Musée National Polonais de Rapperswill, le Musée de la Société

Savante de Toruń et la collection de Jan Zawisza de Varsovie. En outre, dans le cadre d'exposition collective, nombre des particuliers participèrent à l'Exposition: H. Bukowski, T. Chudziński, T. Ciszakiewicz, M. Czarkowska, A. Dettloff, F. Duchński, S. Duchńska, W. Gasztowtt, C. Godebski, E. Goldstein, M. Gorecka, L. Gostyński, K. Gregorowicz, E. Landowski avec sa femme, P. Merwart, W. Mickiewicz, J. Mikulska, J. Mioduszewski, Misztowtt, L. Nabelak, A. Oleszczyński, A. et S. Piliński, E. Rakowska, E. Tomaszakiewicz, A. Wisłocka, Z. Zaborowski, M. Zmigrodzki et S. Zychliński. On peut se faire une opinion concrète sur l'Exposition en consultant son catalogue officiel: *Exposition universelle internationale de 1878, à Paris. Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologiques*, Paris 1878.

Nous ne savons pas à quel moment la Société cessa d'exister. Ses statuts imprimés — *Statuts de la Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris*, Paris 1878 — envisageaient la possibilité de transmettre ses acquisitions scientifiques à la Société d'Anthropologie de Paris. Il est donc probable que l'on pourra retrouver quelques renseignements à ce sujet aux archives de la Société d'Anthropologie de Paris. Il convient de souligner que les liens étroits liaient la Société polonaise avec celle de Paris, même les statuts de la Société d'anthropologie et d'ethnographie polonaise de Paris furent fondés sur ceux de la Société d'Anthropologie de Paris, et le docteur P. Topinard, membre éminent de la Société française, fut nommé président d'honneur de la société polonaise.